

“ТАСДИҚ МЕКУНАМ”:

/Ректори Донишгоҳи давлатии
омӯзгории Тоҷикистон ба номи
С.Айӣ, доктори илмҳои таърих,
профессор

Ибодуллозода А.И.

соли 2025

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар ба диссертатсияи Саидиброимов Шозодаibroҳим Одилшоевич дар мавзуи «Ташаккули хирад ҳамчун хорикаи сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)

Мутобикати муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илми эълонишуда: Диссертатсия ва муҳтавои он ба шиносномаи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот, аз ҷумла ба банди 3 – Антропологияи педагогӣ (консепсияи тарбия, таълим ва иҷтимоисозии шахс тавассути таълим; низомҳои /шароитҳои/ рушди шахс дар ҷараёни таълим, тарбия, омӯзиш;), банди 5 – Назария ва консепсияҳои тарбия (омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангии тарбия; шаклҳо, принципҳои тарбияи кӯдак дар марҳилаҳои гуногуни ба камол расидани ӯ; асоҳҳои арзишии ташаккули раванди таълим, низомҳои педагогии тарбия;) мувофиқ мебошад.

Саҳми илмии докталаб дар ҳалли масъалаи илмӣ ё қорқарди проблемаи илмӣ бо арзёбии аҳамияти он: Мубрамият ва муҳимияти мавзуи интихобнамудаи Саидиброимов Шозодаibroҳим Одилшоевич бо он муайян карда мешавад, ки асри XXI асри пешрафти босуръати илму техника буда, барқарор намудани муносибатҳои нави сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоиро тақозо дорад. Бахусус, дар раванди барқарор кардани муносибатҳои нави сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон арзишҳои ахлоқӣ дар асоси анъанаҳои таърихии мардум бо назардошти шароити муосир дар соҳаи маориф аҳамияти махсус пайдо мекунанд. Зеро суръат гирифтани ҷаҳонишавӣ, таъсири фарҳангу одатҳои бегона ба насли наврас тақозо мекунанд, ки онҳо дар соҳаи тарбия талаб менамояд. Барои расидан ба ин мақсад ташаккули сирати миллӣ ва арзишҳои миллӣ басо зарур ва муҳим аст ва он бояд бо роҳҳои мухталиф дар ниҳоди насли наврасу ҷавон тарбият ва рушд дода шавад. Таҷрибаҳои ҳаёт собит намудаанд, ки бо назардошти тағйироти сирати халқҳо ба фарҳанги таҷрибавӣ фарҳанги нав ҳамроҳ гардида, тамоюли ягонагии инсониятро ташкил медиҳад. Бо назардошти ин тамоюлҳо ҷомеаи иттилоотии асри XXI талаботи нав ба миён гузошт, ки ҷавоб ба ин талабот, аввал мавҷудияти ҷомеаи иттилоотиро таъмин менамояд, дуюм бар асоси

ягонагии технология ва сирати инсонии ҷомеаи иттилоотӣ дар ҳалли душвориҳои ҷаҳонии инсоният мадад мерасонад. Аз ин гуфтаҳо бар меояд, ки мушкилиҳои роҳи ташаккули сирати миллиро бояд муайян ва таҳқиқ намуд ва ҷиҳати бартараф намудани мушкилиҳои мавҷуда саъю талош варзид.

Роҳи асосии ташаккули сирати миллиро муҳаққиқ дар ҷалб намудани насли наврас ба омӯзиши амиқи ашъори мутафаккирони асрҳои X-XI - асри тиллоӣ ва рушди босуръати адабиёти тоҷик ва бо усули фаъол алоқаманд намудани ҷараёни таълиму тарбия бо ҳаёт муайян ва исбот намудааст. Маҳз дар ин рисола ақидаҳои педагогӣ ва тарбиявии мутафаккирони асрҳои болозикр оид ба хирад ва нақши он дар ташаккули сирати миллии мавриди таҳқиқ, таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудаанд.

Таҳқиқоти мазкур ба ҳалли пурраи ин масъалаи дар таълиму тарбияи насли наврас муҳим даъво намекунад ва танҳо масъалаи дар диссертатсия баррасишуда ҷамъияти моро фаро гирифта, аҳамияти назариявӣ ва амалии мавзуи рисолаи илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ усулҳои омӯзиш ва амалигардонии ақидаҳои педагогии мутафаккирони ин асрҳо дар таълиму тарбияи насли наврас дар замони муосир дар бар мегирад.

Дар рисола оварда шудааст, ки таҳқиқи таърихи пайдоиш ва ташаккули анъанаҳо ва урфу одатҳо дар заминаи омӯзиши осори мутафаккирони форсу тоҷик оид ба ташаккули хирад ҳамчун хориқай сирати миллии ба роҳ монда шуда, олимону муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ ақидаҳои арзишманди худро оид ба ин масъала баён дошта, ба ҷанбаҳои алоҳидаи масъалаи тақвият бахшидани таълиму тарбияи насли наврас дар шароитҳои гуногун диққат додаанд.

Бо дараназардошти гуфтаҳои боло, ошкор ва асоснок намудани ташаккули хирад ҳамчун хориқай сирати миллии ва татбиқи он дар замони муосир, ки дар рисолаи илмӣ Саидиброимов Шозодаibroҳим баррасӣ гардидааст, ниҳоят мубрам арзёбӣ мешавад.

Дар диссертатсия мақсади таҳқиқот ва фарзияи он дуруст муайян карда шуда, барои анҷом додани пажӯҳиши илмӣ вазифаи муҳим, ба монанди омӯзиши амиқи осори мутафаккирони асрҳои X-XI оид ба ташаккули хирад ҳамчун хориқай сирати миллии ва нақши осори ин мутафаккирон дар тарбияи ахлоқии насли наврас гузошта шудааст.

Натиҷаҳои мушаххаси илмӣ (бо нишон додани наwgонӣ, аҳамияти илмӣ ва амалии онҳо), ки барои он ба довталаб додани дараҷаи илмӣ дархостшаванда мумкин аст: Навгонии илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки муаллифи диссертатсия дар замони муосир ва бо суръати баланд тағйирёбанда, зарурат ва истифодаи андешаҳои тарбиявӣ - ахлоқии мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик оид ба ташаккули хирад ҳамчун хориқай сирати миллиро дар ҳамбастагӣ бо педагогикаи мардумӣ, анъанаҳои миллии дар таълиму тарбияи бонуваффақияти насли наврас, аҳамияти ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI ошкор ва муайян карда, алоқайи зичи анъанаҳои миллии таълиму тарбия, ҳамкорӣ падару модарон бо фарзандон ва муассисаҳои таълимӣ дар тарбия

намудани ҷавонони хушахлоқ ҷихати таъмини рушди минбаъдаи давлат илман асоснок намудааст.

Аз ҷониби муҳаққиқ ба таври муфассал корҳои илмии олимони соҳаи педагогика, адабиёт, психология, фалсафа ва олимони соҳаҳои дигар омӯхта шудааст, ки дар онҳо асосҳои педагогии ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ ва нақши ин арзишҳо дар тарбияи насли наврас татбиқи он дар замони муосир таҳқиқ гардидаанд.

Муаллиф дар боби якум, ки “Асарҳои мутафаккирон ҳамчун сарчашмаи афкори педагогии рушди хирад” номгузорӣ намудааст, дар бораи асарҳои ин мутафаккирон ҳамчун сарчашмаи афкори педагогии рушди хирад таҳлилҳо овардааст. Таҳлилҳои овардашуда аз ҷихати илмӣ асоснок буда, иқтибосҳои мисолҳои овардашуда ба мавзӯ мувофиқ мебошанд.

Дар зербоби аввал “Хирад ва сирати миллӣ ҳамчун пояи маънавии халқи тоҷик” ақидаҳои мутафаккирони тоҷик то асрҳои X-XI оид ба хирад, ақидаҳои педагогии тоисломӣ, ки сарчашмаи асосии рушди ақидаҳои педагогии мардуми тоҷик дар асрҳои X-XI мебошанд ва ақидаҳои педагогии муттафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик оид ба ташаккули хирад ва сирати миллӣ мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор дода шуданд. Аз ҷумла, муайян гардид, ки хирад ба инсон ато шуда, он як чизи сомит ва шахшуда нест, ки рушд наёбад ва ё чизи азали нест, ки бетағйир бошад. Дар асоси ақидаҳои педагогии мутафаккирони ин аҳд муайян кардааст, ки хирад куллан ба ташаккул ниёз дорад ва васила ё омили асосии ташаккули сирати миллӣ мебошад. Таҳқиқоти дар ин боб анҷомдодушуда собит намуд, ки хирад бо роҳи омӯзиши илму дониш, табодули таҷриба, ахлоқи неки инсонӣ, пайваста машғул будан ба китобхонӣ, алоқаи ногусастани муассисаҳои таълимӣ бо падару модар, аҳли ҷомеа, тарбия дар оила, муҳаббати самимӣ байни мардумон, зиндагӣ дар муҳити солим ва амсоли инҳо ташаккул меёбад.

Дар зербоби дуюми боби 1: “Табдили ақидаҳои педагогии тоисломӣ сарчашмаи асосии рушди ақидаҳои педагогии мардуми тоҷик дар асрҳои X-XI” ақидаҳои педагогии дар асарҳои динии тоисломӣ инъикосёфта мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, андешаҳо оид ба ақидаҳои динҳои пеш аз Зардушт ва таълимоти Зардушт ва табдили ин ақидаҳо ҳамчун сарчашмаи асосии рушди ақидаҳои педагогии мардуми тоҷик дар асрҳои X-XI муайян ва исбот карда шудаанд. Аз ҷумла, муайян гардидааст, ки динҳои қадими тоисломӣ чун дини Зардуштӣ адёни пешқадам буда, таодули байни дину дунёро хуб таъмин намудаанд, зеро иҷрои фароизи суннатҳои динӣ ба ғоидаи ҳам олами маънавӣ ва ҳам ҷисмонӣ ва кори дунё низ ба манфиати дину дунё буд. Пайравони Зардушт ҳар як лаҳзаи ҳаёти хешро самаранок истифода мебарданд.

Расму оини динҳои пеш аз Зардушт ва ҳам пайравони Зардушт саросар таблиғгари тарбия ва ахлоқи наку буд ва маҳз барои ҳамин то кунун афкори пешқадами тарбиявӣ педагогӣ ва динии онҳо мавқеи худро аз даст надодааст ва қобили таҳқиқу истифода аст. То андозае дар асоси имкониятҳои мавҷуда ва дастрас намудани адабиёти илмӣ, адабӣ ва

методӣ ақидаҳои педагогии асарҳои динии тоисломӣ таҳқиқ гардида, дар рисола ҷой дода шуданд.

Дар зербоби сеюми боби 1: “Нигоҳи мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик оид ба хирад ва сирати миллӣ дар тарбияи фарзанд” ба таҳқиқ фаро гирифта шудааст. Яке аз масъалаҳои мубрами рӯз, ки боиси рушди босуботи ҷомеа ва баланд гардидани шаъну шараф ва манзалати падару модар мегардад, ин тарбияи фарзанд дар руҳияи ахлоқи нек ва намунавӣ мебошад. Тарбияи хуб додан ба фарзанд дар асоси истифодаи хирад яке аз анъанаҳои хеле қадимаи мардуми ориётабор аст, ки ханӯз аз асрҳои III-VIII мақому манзалати махсусро касб карда буд. Ниёғони мардуми тоҷик ба масъалаи ахлоқи нек, ҳусни одоб тавачҷуҳи асосӣ зоҳир намуда, дар вучуди фарзандон парвариш намудани хислатҳои хуби инсониро вазифаи аввалиндараҷаи хеш меҳисобиданд. Намояндагони адабиёти асрҳои X-XI низ анъанаи неки ниёгонро идома бахшида, дар осори худ ба тарзи одоб, ахлоқи намунавӣ, рушди сирати миллӣ диққати асосӣ равона намуда, нақши хирадро дар тарбия аввалиндараҷа медонистанд. Ба қавли мутафаккирони асрҳои X-XI ниёгон дар ташаккули сирати миллӣ, рафтору амал, ахлоқи намунавӣ як модели бузург ва мактаби зиндаи ҳаёт барои фарзандон буданд ва камол ёфтанд дар чунин муҳити муносиб боиси ташаккули ахлоқи ҳамидаи фарзандони онҳо мегардид. Ҳамзамон, фарзандонро панд медоданд, насихат мекарданд ва тавонистанд, ки дар кори тарбия муваффақ гарданд.

Боби дуюми диссертатсия – “Дурустии ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ дар осори мутафаккирони асрҳои X-XI-и форси тоҷик дар асрҳои X-XI” ном дорад. Дар ин боб ақидаҳои мутафаккирон: Носири Хусрав, Фирдавсӣ, Сино ва А.Балхӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, муқоиса ва таҳлил карда шудаанд. Умумият, фарқият ва ҳамбастагии ақидаҳои ин мутафаккирон оид ба нақши хирад дар ташаккули сирати миллӣ омӯхта ва асоснок карда шуд.

Зербоби 1-уми боби 2: “Ҳамбастагии мақоми ақл дар таълимоти Абулқосим Фирдавсӣ ва Носири Хусрав” дар бораи он баҳс мекунад, ки мавзуи хирад ва нақши он дар рушди сирати миллӣ, педагогикаи муосир-таълиму тарбия яке аз масъалаҳои муҳим дар замони зудтағйирёбандаи асри XXI мебошад. Мавзуи фавқуззикр дар осори донишмандони асрҳои X-XI, бахусус «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва осори Носири Хусрав мавқеи махсусро дорост, ки дар ин зербоби рисола ҳамбастагии ақидаҳои ин ду мутафаккири бузурги тоҷик мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муайян гардидааст, ки ин мутафаккирон ташаккули сирати миллӣ, пешрафти ҷаҳон ва рушди ахлоқи неки инсониро бе истифодаи оқилонаи хирад ғайримумкин пиндошта, бар он ақидаанд, ки бе хирадварзӣ дар зиндагӣ мушкилиҳои зиёд пеш хоҳанд омад. Танҳо хирад аст, ки инсонро дар зиндагӣ раҳнамоӣ мекунад. Мақсади асосии мо аз таҳқиқи ақидаҳои мутафаккирони фавқуззикр иборат аз ин аст, ки агар сарсарӣ ба таълимоти Фирдавсӣ ва Ҳаким Носири Хусрав назар андозем, чунин ба назар мерасад, ки гӯё Фирдавсӣ фақат як шоири шоҳномасарост ва Носири Хусрав танҳо файласуфи ақлгарост. Аммо таҳлили амиқи мавзуи хирад дар

таълимоти ин донишмандон нишон медиҳад, ки доираи осори онҳо фарроху густурда буда, ба мавзӯҳои мухталифи ҳаётан муҳим бахшида шудааст. Ин мутафаккирон дар таҳлили хирад ақидаҳои ҷолибро пешниҳод намуда, нақши онро дар рушди сирати миллӣ низ нишон додаанд, ки зарурат ба омӯзиши ин ақидаҳо ва амалигардонии онҳо дар тарбияи насли наврас дар замони кунунӣ бештар аст. Ҳамаи ин ақидаҳо таҳлил карда шуда, ҳамбастагии ақидаҳои Фирдавсӣ ва Носири Хусрав омӯхта, таҳлил ва муайян карда шудааст.

Дар зербоби 2-юми боби 2 “Ақидаҳои Абулқосим Фирдавсӣ ва Носири Хусрав оид ба нақши хирад дар ташаккули сирати миллӣ” мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, муайян карда шудааст, ки ин мутафаккирон тавачҷуҳи махсус сӯи дастовардҳо ва имконоти хираду тафаккури инсонӣ равона карда, назарияи комилро оид ба хирад ва нақши он дар зиндагии инсон танзим додаанд. Онҳо ақро аз қолаби анъанавиаш фаррохтар тасвир намуда, нақши онро дар рушди зиндагии одам ва бахусус, ташаккули сирати миллӣ муҳим ва аввалиндараҷа медонанд.

Таълимоти ҳар ду мутафаккир, Ҳаким Фирдавсӣ ва Носири Хусрав инсонро аз хатари беҳирадӣ ва истифода накардан аз ақл огоҳ мекунад ва роҳҳои инкишофи хирад, ташаккули ахлоқи неки инсониро нишон медиҳад.

Зербоби 3-юми ин боб ба таҳқиқи “Таҳлили муқоисавии рушди хирад-омили асосии ташаккули сирати миллӣ дар эҷодиёти А.Сино ва “Офариннома”-и А.Балхӣ” бахшида шудааст. Дар раванди таҳқиқ муайян карда шудааст, ки ин мутафаккирон дар баробари дигар мавзӯ ба масъалаи хирад ва ташаккули сирати миллӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, андешаҳои ҷолиб ва асоснокро оид ба ин мавзӯ ироа намудаанд. Мутафаккирони асрҳои X-XI ва махсусан, Абушақури Балхӣ ва Сино чун дигар намояндагони ин аҳд хиради инсониро беаҳду ҳудуд мешуморанд. Хирад, ба қавли ин мутафаккирон, бемарз аст ва он метавонад тамоми оламро дарк намояд ва соҳибхирад ин дастовардҳоро мавриди истифодаи ҳеш қарор диҳад.

Ин назари мутафаккирон бар он ишора мекунад, ки хирад аст, ки инсон дар олам рушд меёбад, соҳибмаърифату соҳибэҳтиром мегардад. Одам дар инкишофи хирад саяю талош варзида, хирад дар ивази он ўро соҳибмаърифату соҳибтамаддун, соҳибэътиромӣ шуҳратёр мегардонад. Ба қавли ин донишмандон хирад ба тафаккур ва ахлоқу рафтори одам подшоҳ мебошад ва ин подшоҳ ўро ба роҳи рост раҳнамун месозад ва ў дар ҳифз намудан ва ташаккули арзишҳои миллӣ собитқадам мемонад.

Боби сеюми диссертатсия – ба таҳқиқи “Ҳамбастагии таашаккули хирад ва сирати миллӣ дар осори мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик ва педагогикаи мардумии тоҷикони Бадахшон” бахшида шудааст.

Роҷеъ ба хусусиятҳои хоси педагогикаи мардумии тоҷикони Бадахшон дар тарбияи фарзанд, нақши анъанавии миллӣ мардумии Наврӯзӣ дар ташаккули сирати миллӣ ва фарҳанги маънавии мардуми Бадахшон”, ҳамбастагии ақидаҳои мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик ва педагогикаи мардумии Бадахшон дар шинохти ҳақиқӣ падару

модар аз ҷониби чи олимони ватанӣ ва чи хоричӣ баъзе корҳо анҷом дода шуда бошанд ҳам, масъалаи омӯзиши ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI дар ҳамбастагӣ бо таҷрибаи бойи педагогикаи мардумӣ, анъанаҳои миллӣ дар ташаккули хирад ва сирати миллӣ таҳқиқоти нав аст.

Аз ин лиҳоз, зербоби 1-уми боби 3-юм ба “Арзишҳои миллӣ ва маънавии тоҷикони Бадахшон ва хусусиятҳои педагогии он” бахшида шудааст. Маҳз ҳадафи мурочиат ба педагогикаи мардумии тоҷикони Бадахшон, ки анъанаҳои миллӣ ва мардумӣ ҷузъи ҷудонопазири он мебошанд, аз тақвияти ҳаматарафаи ҳештаншиносии миллӣ ва ба кор гирифтани беҳтарин таҷрибаҳои ниёгон, сабақҳо ва намунаҳо барои сохтани ояндаи босаодат ва намунаи ибрат иборат мебошад. Педагогикаи мардумӣ, ки асоситарин рукни мунтакиддиҳандаи арзишҳои миллӣ дар масири таърих маҳсуб мешавад, ба таҳқиқ, таҳлилу баррасии аҳли илму пажӯҳиш ниёзи бештар дорад. Аз ин рӯ, педагогика ҳамчун рукне аз аркони калидии сирати миллӣ тавачҷуҳи амикро аз муҳаққиқон, пажӯҳишгарон, олимони соҳаи педагогика талаб менамояд. Дар ин ҷо нуктае аз назари педагоги машҳури тоҷик, академик Маҳмадулло Лутфуллоевро метавон барои тақвияти фикр овард: “Мо афкори фалсафии педагогӣ, умуман педагогикаи ниёгонамонро таҳқиқ ва эҳё менамоем, то ки аз як ҷониб ҳазинаи илмӣ-педагогикаамонро ғанӣ гардонем, аз ҷониби дигар дар ҳаёти рӯзмарраамон дар низоми таълиму тарбияи мардумамон, бахусус тарбияи насли ҷавонамон истифода барем”.

Зербоби 2-юми боби 3-юми рисола “Нақши ақидаҳои мутафаккирони асрҳои X-XI ва анъанаҳои милливу мардумии тоҷикони Бадахшон дар ташаккули сирати миллӣ, дар мисоли анъанаҳои наврӯзӣ” - ро дар бар мегирад. Маврид ба тазаккур аст, ки дар ҷодаи эҳё ва тақвият бахшидани анъанаҳо, ҷашну маросимҳои миллӣ, педагогикаи умумии мардумӣ корҳои илмӣ, мақолаҳои илмиву методӣ, дастурҳои таълимӣ дар асоси давраҳо, ҳавзаҳо ва мазмуну мундариҷа мавриди таҳлилу интишор қарор гирифтаанд, аммо ҳамаи ин қадамҳо аз нахустинҳо буда, таъмини насли кунунӣ ва ояндаи миллат аз анъанаҳо, арзишҳои андешаҳои миллӣ кори захирагара буда, саъю талоши яқумраро тақозо дорад.

Таҳлили андешаҳои мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик, ки дар раванди таҳқиқот муайян гардиданд, исбот намудаанд, ки анъанаҳои мардумиву миллӣ, оин, урфу одат, шароити зиндагии маҳал, муҳити зист, андӯхтани таҷрибаи гузаштагону замони хеш ва амсоли инҳо, ки дар маҷмӯъ андешаҳои мардумӣ ва педагогикаи мардумиро ташкил менамоянд, дар рушди сифатҳои ахлоқии насли наврас, бахусус, рушди сирати миллӣ нақши бориз доранд.

Дар ин зербоб мақоми ақидаҳои мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик дар ҳамбастагӣ бо анъанаҳои милливу мардумии тоҷикони Бадахшон ва нақши ин ақидаҳо дар ташаккули сирати миллӣ бо таъя ба анъанаҳои наврӯзии тоҷикони Бадахшон таҳқиқ ва асоснок карда шудааст.

Зербоби 3-юми ин боб ба таҳқиқи “Нақши ақидаҳои мутафаккирони асрҳои X-XI ва педагогикаи мардумии Бадахшон дар шинохти ҳаққи падару модар”- бахшида шудааст. Соҳибистиклолии Тоҷикистон, таъкими

сулҳу субот, ваҳдати миллӣ, иттиҳоду дӯстии мардуми тоҷик зарурати бознигарии педагогикаи мардумиро пеш овард. Аниқтараш, замони муосир дар пеши олимони соҳаи педагогика вазифаи ташаккули хирад, дарёфти арзишҳои андешаҳои миллӣ, маънавию ахлоқӣ ва дар хизмати ҳамватанон қарор додани онҳоро гузошт. Педагогикаи миллӣ, ки яке аз муҳофизони ин арзишҳо ва моёи асосии тарбияи насли наврас дар ҳар даври замон будааст, ба таҳлилу тафсир боз ҳам бештар эҳтиёҷ пайдо намуд.

Қисми ҷудонопазири ин педагогика шинохти ҳаққи падару модар мебошад, ки дар ҳамбастагӣ бо ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI дар ин зербоб таҳқиқ карда шудааст.

Боби чоруми рисола “Истифодаи ғояҳои рушди хирад барои ташаккули сирати миллӣ дар раванди муосири таҳсилот” номгузорӣ шудааст.

Зербоби аввали ин боб “Таҳқиқи афкори педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI ва татбиқи он дар педагогикаи муосири миллӣ” ном дорад. Тарбияи насли наврас вижагии асосии таълимоти ниёгон, мавзуи марказии осори адибони асрҳои X-XI ва баъдӣ буда, дар замони кунунӣ он мақоми боз ҳам ҳассостарро касб кардааст. Натиҷаҳои пажӯҳишҳои илмии муҳаққиқону мутафаккирон гувоҳанд, ки тарбияи ҷузъи ҷудонопазири ҳаёти ниёгони тоҷик буда, он вижагии асосии анъанаҳои милливу мардумии ин халқ аст. Тарбия амалқарди ҳар инсон буда, амал, рушд ва тақдирро талаб дорад. Дар ташаккули сирати миллӣ ба ахлоқи ҳамида ошно намудани насли наврас ва дар ҷаҳорҷӯбаи хислати инсонӣ сабзонидани онҳо мақоми асли дорад.

Дар замони муосир масъалаи пайдо шудани проблемаҳои муҳталиф дар байни наврасону ҷавонон, ки ба инкишофи ахлоқ, ташаккули сирати миллӣ ва касб қардани дониши онҳо таъсири ҷиддӣ мегузоранд, боиси нигаронӣ мебошад.

Барои тақвият бахшидани қори таълиму тарбия ва баргарафа намудани ин мушкилиҳо муаллиф дар ин зербоб афкори педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI-ро мавриди таҳқиқ қарор дода, роҳҳои татбиқи ин афкорро дар педагогикаи муосири миллӣ баррасӣ намудааст.

Дар зербоби дуюми боби чорум “Вижагиҳои рушди сирати миллии хонандагони муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси таълимоти мутафаккирони асрҳои X-XI” мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, ин вижагиҳо муайян ва асоснок карда шудаанд. Масалан, қайд гардидааст, ки яке аз вижагиҳои муҳим, ки дар тарбияи насли наврас мусоидат мекунад, ин андӯхтани дониш ва дар амал татбиқ қардани он аст. Муҳим аст, ки ба вижагии китобхониву китобдӯстӣ, донишомӯзиву аз худ намудани мероси адабии шуарои классик, махсусан осори мутафаккирони давраи тиллоии адабиёти тоҷик, асрҳои X-XI диққати асосӣ равона карда шавад. Мавзуи осори шуарои ин аҳд доманадор буда, асрҳои аср мақому манзалати хешро аз даст нахоҳад дод.

Аз ин лиҳоз, ҷалб намудани хонандагони муассисаҳои таълимии кишвар ба омӯзиши осори мутафаккирони асрҳои зикргардида бисёр

муҳим аст. Падару модар, омӯзгорон ва кулли ҷомеаро зарур аст, ки худ ба омӯхтани осори ин мутафаккирон машғул гардида, ҳамзамон фарзандону шогирдони хешро ташвиқ ва шавқманд намоянд, то ки ба омӯхтани осори ин мутафаккирон машғул шаванд. Махсусан, кӯшиш кардани ниҳодҳои номбурда дар дастрас намудани мероси адабии як зумра шоирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик, ки осорашон пурра омӯхта нашудааст, бағоят муҳим ва саривақтист. Хонандагон бояд ташвиқ шаванд, ки дар ҷустуҷӯ ва омӯхтани осори ин мутафаккирон саҳмгузори намоянд ва ҷавонон ба таҳқиқи осори ин бузургон машғул шаванд.

Зербоби сеюми боби чорум “Раванди амалишавии арзишҳои педагогии мутафаккирон дар муассисаҳои таълимии интихобии ВМКБ (бо истифода аз фаъолияти муассисаҳои таълимӣ ва филиали муассисаи давлатии “Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф” дар ВМКБ” номгузори шудааст. Дар ин зербоб баррасӣ карда шудааст, ки дар қисмати назариявии рисола ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик оид ба хирад ва ташаккули сирати миллӣ оварда шудаанд ва тавсия дода шудааст, ки мақсаднок аст, омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ ақидаҳои таҳқиқшударо худ омӯхта, барои омӯхтану аз худ кардан ва дар амал татбиқ намудани афкори педагогии ин мутафаккирон шогирдонро раҳнамоӣ кунанд.

Дар арзишҳои миллии мардуми ориётабори тоҷик вижагии таълими босифат мақоми марказиро дорост, ки дар замони муосир низ аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он диққати асосӣ равона шудааст. Аз ин лиҳоз, дарси омӯзгор бояд ба талаботи рӯз ҷавобгӯ бошад, ки он вижагии асосии таълиму тарбия мебошад. Яке аз сабабҳои коста гардидани тарбия истифодаи усулҳои анъанавӣ дар дарси омӯзгор мебошад. Агар дарсҳои ҳаррӯза бо ин усул гузаранд, шавқу завқи хонандагон ба дарс гум мешавад ва онҳо ба рафторҳои дигар даст мезананд. Гум шудани шавқу рағбати наврасон ба таълим на фақат барои худаш, балки барои кулли ҷомеа хатарзо аст, зеро паст шудани саводноқӣ ҳар як халқу миллатро метавонад ба нестӣ расонад. Аз ин лиҳоз, тули чанд сол, дар раванди корҳои таҳқиқотӣ вобаста ба мавзӯи қори илмӣ-таҳқиқотӣ муассисаҳои таҳсилоти умумии шаҳру ноҳияҳои ВМКБ, муассисаи давлатии филиали “Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф” дар ВМКБ ва бахусус, муассисаҳои таълими, ки филиали зикргардида солиёни дароз дар асоси Барномаи “Алоқаманд намудани таълим бо ҳаёт-омили асосии рушди салоҳиятҳои хонандагон” дар ҳамкорӣ бо шарикони рушд ба ин муассисаҳо ҳамкорӣ дошт, ба ҳайси муассисаҳои таҷрибавӣ интихоб гардида, натиҷаи таҷриба ва таҳқиқот дар рисолаи докторӣ ҷой дода шуд.

Арзишҳои илмӣ ва назариявии таҳқиқоти қори докторӣ таҳлили ҳамачонибаи ақидаҳои педагогӣ, ахлоқӣ - тарбиявии мутафаккирони асрҳои X-XI - ро дар бар мегирад.

Дар рисола асосҳои назариявии ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI оид ба хирад ва нақши он дар ташаккули сирати миллӣ ва дигар ҷанбаҳои таълиму тарбияи насли наврас таҳлилу тафсир карда шуда,

таълимоти ин мутафаккирон дар тарбия ва инкишофи ҳаматарафаи шахсият ошкор карда шудааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро назарияҳои илмии олимони ватанӣ ва олимону мутахассисани хориҷӣ, ки роҷеъ ба илмҳои педагогӣ ва филологӣ вобаста ба ташаккули хирад ва сирати миллӣ пажӯҳишҳои илмиро анҷом додаанд, дар заминаи онҳо таҳлили натиҷаҳои назариявӣ ва эмпирӣ таҳқиқот роҳандозӣ карда шудааст, дар бар мегирад.

Арзишҳои амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои дар рафти таҳқиқот бадастомада метавонанд дар таҳияи китобҳои дарсӣ, дастуру раҳнамоҳои илмӣ, методӣ, фаннӣ оид ба ақидаҳои педагогии мутафаккирони ин асрҳо, нақши анъанаҳову арзишҳои милливу мардумӣ, педагогикаи мардумӣ, дар рушди хирад ва ташаккули сирати миллӣ ва дигар ҷанбаҳои таълиму тарбияи насли наврас мусоидат намоянд. Инчунин дар ғанӣ гардонидани педагогикаи тоҷик мавзӯи фавқ нақши бориз дорад.

Инчунин натиҷаҳои таҳқиқотро инчунин омӯзгорон метавонанд дар тадриси фанҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ, марказҳои омӯзишӣ, омӯзишгоҳҳову муассисаҳои олий, гузаронидани ҷорабиниҳои беруназсинфиву беруназмуассисавӣ, озмунҳо ва маҳфилҳои мухталиф мавриди истифода қарор диҳанд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки тасаввуроти илмӣ оид ба осори мутафаккирони асрҳои X-XI васеъ гашта, таъсири афкори педагогии мутафаккирони ин аҳд ба омодагии самараноки ҷавонон, алалхусус насли наврас ба ояндаи нек мусоидат намуда, рушди минбаъдаи назария ва амалияи ин масъала асос гузошта, ба таҳкими минбаъдаи анъана ва урфу одатҳои миллӣ дар омода намудани ҷавонон ба ҳаёти мустақил дар заминаи таҷрибаи ниёгон, мактаб ва ва аҳли ҷомеа ба роҳ монда шавад.

Натиҷаҳои рисолаи илмӣ ва тавсияҳои пешниҳодшударо барои донишомӯзии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, коллеҷу литсейҳо, баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии падарону модарон вобаста ба масъалаҳои омӯзиши осори мутафаккирони ин асрҳо, дар донишкадаҳои такмили ихтисос, дар таҳсилоти баъдидипломи хатмкунандагони донишгоҳу донишкадаҳо, унвонҷӯёну аспирантон ва дигар кормандони соҳаи илм, ки ба ин мавзӯ саруқордоранд, фаровон истифода бурдан мумкин аст.

Мутобикати тахассуси илмии докталаб ба дараҷаи илмӣ. Тахассуси илмии докталаби дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ Саидиброимов Шозодаиброҳим Одилшоевич ба дараҷаи илмӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мутобикат мекунад.

Эродҳо ба кори диссертатсионӣ. Дар баробари дастовардҳои муҳимми зикршуда, диссертатсия ва фишурдаи он аз камбудиву норасоӣҳо низ ҳолӣ нест, ки зикри онҳо барои такмили минбаъдаи таҳқиқоти диссертатсионӣ муфид хоҳад буд, аз ҷумла:

1. Дар матни диссертатсия ва автореферат ғалатҳои грамматикӣ ва имлоӣ роҳ ётаанд, ки ислоҳ бояд кард.

2. Диссертатсия дар кафедраи педагогика, равоншиносӣ ва методикаи таълими фанни Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев иҷро шудааст. Агар диссертант дар раванди таҷрибагузаронӣ дар байни омӯзгорону хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ устодону донишҷӯёни кафедраи педагогикаи ин донишгоҳро низ ба таҷриба фаро мегирифт арзиши илмиву амалии таҳқиқот ба маротиб меафзуд.

3. Дар зербоби 2:3-и боби 3-юми рисола муҳаққиқ “Таҳлили муқоисавии рушди хирад - омили асосии ташаккули сирати миллӣ дар эҷодиёти А.Сино ва “Офариннома”-и А.Балхӣ” – ро ба таҳқиқот фаро гирифтааст. Хуб мешуд, ки диссертант ба ин мавзӯ аз диди васеътар назар андохта дар баробари “Офариннома” осори дигари А.Балхиرو мавриди истифода қарор медод.

4. Диссертант дар кори илмӣ-таҳқиқотӣ ҳамбастагии ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик ва педагогикаи мардумиро оид ба ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ таҳлили амиқ намуда, фикрҳои хешро аз нигоҳи илмӣ асоснок намудааст. Аммо муҳаққиқ фарқияти ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик ва педагогикаи мардумиро оид ба ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ ба таҳқиқ фаро нагирифтааст, ин тарафи масъаларо бояд ба инобат гирифт.

5. Дар раванди гузаронидани таҷриба муҳаққиқ муваффақ шудааст, ки амалишавии ақидаҳои педагогии мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷикро оид ба ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ дар муассисаҳои интихобии филиали ДҚТИБКСМ дар ВМКБ ба таври дақиқ мушоҳида намуда, дастовардҳои ин муассисаҳоро дар рисола ҷой диҳад. Хуб мешуд, ки диссертант дастовардҳои муассисаҳои ҳамрадифи муассисаҳои интихобии ин филиалро низ бештар омӯхта дар рисола ҷой медод.

Бояд зикр кард, ки норасоиву ғалатҳои зикргардида ба арзиши илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ ба ягон вачҳ халал ворид намесозанд.

Хулосаи ҷамъбасти оид ба сазовор доништан ё надоништани довтолаб ба дараҷаи илмӣ: Диссертатсияи Саидиброимов Шозодаиброҳим Одилшоевич дар мавзӯи «Ташаккули хирад ҳамчун хориқаи сирати миллӣ дар тафсири мутафаккирони асрҳои X-XI-и форсу тоҷик» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот ба талаботи Низомномаи Шурои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаи илмӣ (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267) ва Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсияҳо барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD)-доктор аз рӯи ихтисос, номзади илм ва доктори илм, авторефератҳо ва мақолаҳои илмии чопшуда доир ба мавзӯи диссертатсия ҷавобгӯ буда, муаллифи он Саидиброимов Шозодаиброҳим Одилшоевич сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мебошад.

Тақриз аз тарафи эксперт, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент Самиев Т.А. мурағаб шудааст.

Тақризи муассисаи пешбар дар ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, ки дар он доктараби дараҷаи илмӣ Саидиброимов Шозодаброҳим иштирок ва бо маъруза баромад намуд, баррасӣ ва тасдиқ шудааст.

Дар ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни 14 нафар устодони иштирок намуданд. Натиҷаи овоздиҳӣ: "тарафдор" - 14 нафар, "бетараф" - нест, "муқобил" - нест. (Қарори ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методии кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни аз 1.04.2025, №8/04).

Раиси ҷаласаи васеи семинари илмӣ-методӣ, мудири кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Мансурова Ҷ.С.

Эксперти таҳқиқоти диссертатсионӣ, дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни номзади илмҳои педагогӣ

Самиев Т.А.

Котиби ҷаласаи васеи семинари илмӣ-назариявӣ, номзади илмҳои педагогӣ

Арбобова Ф.

1.04.2025

Маълумот барои тамос: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121; Тел: +992 (37) 224 13 83, E-mail: info@mail.ru, www.tgpu.tj

Имзои Мансурова Ҷ.С., Самиев Т.А. ва Арбобова Ф.-ро тасдиқ менмоям.

Сардори Раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси ДДОТ ба номи С. Айни

Мустафозода А.